

Asian Drama en de tand des tijds

Flip Vuijsje

1. Myrdal, Institutionele Economie, India

Bij een analyse van het Indiase armoede-vraagstuk is het driedelige *Asian Drama* van Gunnar Myrdal nog steeds een voor de hand liggend vertrekpunt. Hoewel daterend van 1968 is dit werk ook nu nog uniek in de manier waarop een veelomvattende theorie wordt gecombineerd met een encyclopedische hoeveelheid feitenmateriaal. Asian Drama is dan ook veel gelezen, er is veel aan ontleend - ook in Nederland, waar in 1971 een vertaling verscheen van een gepopulariseerde versie (1). Grote waardering voor zijn totale oeuvre - waarbinnen Asian Drama zeer zwaar weegt - oogstte Myrdal in 1974, toen hij de Nobelprijs voor economie kreeg. In 1977 werd Asian Drama nog steeds waardevol en actueel genoeg geacht om in de vorm van een tot één deel ingedikt, maar in essentie niet gewijzigd Pelican-boek opnieuw te worden uitgegeven. Ook in recent gepubliceerd werk van anderen klinken de kernideeën van Asian Drama soms direkt (2), en soms indirekt (3) nog steeds door.

Het is derhalve zinnig om, ruim tien jaar na verschijning van Myrdals standaardwerk, de blijvende invloed ervan te proberen te verklaren en te evalueren. De eerste taak wordt in dit artikel niet ter hand genomen; de tweede wel. In hoeverre heeft de boodschap die in Asian Drama doorklinkt de tand des tijds kunnen weerstaan? Het manuscript werd voltooid op 1 juni 1967, en gezien de verschijningsdata van de door Myrdal geraadpleegde literatuur kan Asian Drama worden gekenschetst als een balans opgemaakt op basis van de kennis van zaken zoals hij die in 1965 kon overzien. Sedertdien is er in Zuid-Azië veel gebeurd en veel veranderd, en ook de hoeveelheid sociaal-wetenschappelijke kennis met betrekking tot het armoedevraagstuk in deze regio

is enorm toegenomen. Dat hierdoor het feitenmateriaal dat Asian Drama in zo ruime mate biedt sterk is verouderd behoeft geen betoog. Relevanter is de vraag naar de actualiteit van Myrdals *theorie*. Hij spreekt zich namelijk zeer onomwonden uit over de *oorzaken* van de armoede in Zuid-Azië, en suggereert - vooral ook door beklemtoning van de fundamentele sociaal-economische *stagnatie* die deze regio zou kenmerken - dat zijn uitspraken dienaangaande weinig gevaar lopen om snel verouderd te raken. Of deze suggestie achteraf bezien houdbaar is gebleken vormt het thema van dit artikel. Aan de hand van gebeurtenissen en inzichten die dateren van na 1965, wordt nagegaan of Asian Drama nog steeds een betrouwbare leidraad is tot beter begrip van de problemen van Zuid-Azië. De conclusie zal luiden dat dit in belangrijke mate *niet* meer het geval is.

Hierbij zijn twee kwalificaties of zijn plaats. In de eerste plaats komen niet alle grote thema's uit Asian Drama aan de orde. Buiten beschouwing blijven onder meer Myrdals opvattingen over het bevolkingsvraagstuk, het industrialisatievraagstuk en het onderwijsvraagstuk. Vrijwel alle aandacht zal uitgaan naar het *agrarische vraagstuk* - voor Myrdal zelf de kern van het Zuid-Aziatische armoedeprobleem (4). In de tweede plaats zal het uitsluitend gaan over *India*. Ook voor deze beperking kan in Myrdals eigen woorden een legitimatie worden geboden:

"To say that this book is mainly about India with numerous attempts at comparisons with other countries in South Asia would not be far from the mark" (5).

+ + +

Asian Drama is fel polemisch van toon. Het is een frontale aanval op de theoretische benadering van het Aziatische armoedeprobleem die begin jaren zestig onder westerse economen toonaangevend was. Myrdals kritiek, en zijn eigen alternatief, zijn door het Sovjet-Russische auteursduo R. Ulyanowski & V. Pavlov op voortreffelijke wijze samengevat:

"He and his associates have put forward a new *socio-logical* concept of the reasons for these countries' lack of progress and low standard of living.

According to this concept, all the troubles of these countries and their peoples stem chiefly from the domination of archaic, utterly obsolete social institutions and views which permeate the entire system of their social, economic and spiritual life. Myrdal criticizes the numerous 'economic growth theories' which proclaim the principle of 'automatic' change in the social and institutional structure in the process of technico-economic modernisation" (6; cursiv. toegevoegd).

Myrdal heeft vooral bezwaar tegen de etnocentrische gewoonte om economische modellen en begrippen die met betrekking tot de situatie in de westerse wereld goede diensten hebben bewezen, klakkeloos over te nemen waar het gaat om de bestudering van de situatie in de onderontwikkelde landen. Myrdal:

"Our main point is that while in the Western world an analysis in 'economic' terms - markets and prices, employment and underemployment, consumption and savings, investment and output - that abstracts from modes and levels of living and from attitudes, institutions and culture may make sense and lead to valid inferences, an analogous procedure plainly does not in underdeveloped countries" (7).

Nodig is een *institutionele* aanpak, zowel in wetenschappelijk als beleidsmatig opzicht. Myrdal is een overtuigd voorstander van een "institutionele economische wetenschap", van volledige integratie van de economie binnen de andere sociale wetenschappen (8). De beleidsimplicaties van deze aanpak ten aanzien van het armoedevraagstuk schetsen Ulyanowsky en Pavlov als volgt:

"He holds that a fundamental change of the backward, inefficient social and political institutions is of decisive importance for succesful technical and economic development" (9).

2. Landbouw, pachtrelaties, produktiviteit

"(...) the labor force in South Asian agriculture is grossly underutilized" (10).

Met deze uitspraak van Myrdal is de kern geschetst

van de manier waarop hij het Zuid-Aziatische - lees: Indiase - landbouwvraagstuk duidt. Er is te weinig (groei van) agrarische produktie, en dat vindt zijn oorzaak in een te geringe mate van "labor utilization". In hoofdstuk 22 van Asian Drama toont hij aan dat de verschillende componenten van deze grootheid (participatie-ratio, duur van de gemiddelde arbeidsweek en -dag) in landen als India elk voor zich laag scoren. Er wordt, kortom, veel te weinig gebruik gemaakt van die ene produktiefactor waarover men in die landen overvloedig kan beschikken: de menselijke *arbeid*. Er wordt te weinig gewerkt, maar volgens Myrdal is het misleidend om dit vraagstuk te duiden in termen van werkloosheid of verborgen werkloosheid. Deze bij uitstek westerse begrippen suggereren namelijk de aanwezigheid van een groot aantal mensen die onvrijwillig gebukt gaan onder gebrek aan werk; en die onmiddellijk enthousiast zouden reageren op een vergroting van de vraag naar arbeid zoals die bijvoorbeeld te weeg zou kunnen worden gebracht door vergroting van de voorraad kapitaalgoederen of een expansieve fiscale en monetaire politiek. Maar in India ligt het niet zo eenvoudig:

"In South Asia, the readily available labor supply represents only a very small proportion of the real waste of labor (...) the important point is that little of this slack in the labor force can be taken up by turning the tap of aggregate demand (...) the bulk of the labor force is embedded in a climatic, social and institutional matrix that (...) tends to perpetuate present levels of labor utilization (...)" (11).

Welke zijn de sociale en institutionele bestanddelen van deze fatale "matrix"? Antwoord: in de allereerste plaats het domineren van *pachtrelaties* op het platteland. Myrdals analyse is op dit punt zowel het meest uitgesproken als het meest consistent. Helaas geeft hij geen cijfers met betrekking tot de precieze omvang van de pacht in India, maar steeds weer klinkt de boodschap door dat we hier met een ernstig en zeer fundamenteel probleem te maken hebben. Zo meldt Myrdal onder meer het volgende over wat hij de "*typical landowner*" noemt:

"In the main he is content with whatever his holdings produce, and disinclined to attempt to improve their

yield. His negative attitude toward work, even of a supervisory kind, means that he prefers to lease his land to sharecroppers or other tenants rather than to cultivate it with hired labor" (12).

Niet alleen weigert een parasitaire klasse van grondbezitters om het door hen gemonopoliseerde agrarische "surplus" te herinvesteren op produktiviteitsverhogende wijze, ook wordt zo het initiatief van de mensen die het eigenlijke werk op het platteland moeten doen (de pachters) systematisch ondergraven. De laatstgenoemden hebben er geen belang bij om, door harder te werken of door zelf te investeren, de produktiviteit van het door hen bewerkte land op te voeren. Immers: "(...) the landlord would reap the whole benefit of the operation" (13).

De pacht is in Myrdals visie een ingebouwde rem op de groei van de agrarische produktie en produktiviteit, en een schoolvoorbeeld van een complex van instituties en attitudes van het type dat door de niet-institutioneel georiënteerde economische wetenschap systematisch over het hoofd wordt gezien. De uitspraken die Myrdal over de betekenis van de pacht doet kunnen worden samengevat in twee, door hemzelf overigens niet systematisch onderscheiden, hoofdstellingen:

1. Landbouwgrond die wordt bewerkt door pachters wordt in een land als India minder intensief en efficiënt benut dan grond die, al of niet met behulp van loonarbeid, wordt bewerkt door of onder supervisie van de grondeigenaar zelf.

2. Een dusdanig groot deel van het totale Indiase landbouwareaal wordt door pachters bewerkt dat, om redenen die in stelling 1. besloten liggen, hier een van de ernstigste obstakels op de weg naar vergroting van de voedselproduktie kan worden onderkend.

In hetgeen hier volgt zal eerst de tweede stelling worden onderzocht, en daarna de eerste.

Welk percentage van de Indiase landbouwgrond wordt door pachters bewerkt? Myrdal noemt zoals gezegd zelf geen cijfers, maar suggereert duidelijk dat het om een zeer *groot* percentage gaat, dat de "typische" grondbezitter zijn grond bij voorkeur

verpacht. Hier staan totaal andere gegevens tegenover (14). In de *Economic and Political Weekly* (in het vervolg: EPW) van 18-9-1976 vermeldt P. Bardhan cijfers ontleend aan de "National Sample Survey" (NSS) van 1970/71. Voor heel India komt daaruit een percentage van 10.57 naar voren (15). Een opmerkelijke *lage* waarde, die doet vermoeden dat er een gigantische "under-reporting" achter schuilgaat: het verzwijgen van informele, "ondergrondse" pacht-overeenkomsten. Immers, in de loop van de vijftiger jaren zijn op veel plaatsen in India pachtwetten ingevoerd, die de positie van de pachters versterkten (onder meer via vastlegging van de maximaal toegestane omvang van de pachtsom, of van het afdrachtpercentage dat sharecroppers/deelpachters moeten opbrengen). Voor veel grootgrondbezitters zou hierdoor wel eens de verleiding kunnen zijn ontstaan om hun pachters - die meestal arm en dus machteloos waren - ertoe te dwingen genoegen te nemen met informele pachtovereenkomsten, alleen mondeling bekrachtigd, onzichtbaar voor de wet, en dus ongevaarlijk voor de grondbezitter. Het werkelijke percentage van de landbouwgrond dat verpacht is zou daarom veel hoger kunnen zijn dan uit de officiële cijfers blijkt.

De mogelijke gevolgen van een dergelijke gang van zaken voor de betrouwbaarheid van officiële cijfers zijn door verschillende Indiase auteurs aan de orde gesteld. In de EPW van september 1969 maken D. Narain & P.C. Joshi melding van gegevens die de Amerikaanse onderzoeker Wolf Ladejinsky in 1963 in het Zuid-Indiase district Tanjore inzake de omvang van de pacht verzamelde, en vergelijken die met de cijfers welke in hetzelfde district verzameld zijn bij de - officiële - volkstelling van 1961. Dan blijkt dat de gegevens van Ladejinsky - die als veldwerker, en zonder ambtelijke oogkleppen en definities tewerk ging - redelijk overeenkwamen met die van de volkstelling. Waarop de auteurs concluderen dat het met de under-reporting vermoedelijk wel meevalt (16). Ze gaan ook nog in op een andere kwestie. Uit de NSS-cijfers blijkt dat door de jaren heen gemeten over heel India het percentage verpachte landbouwgrond als volgt is afgenomen: 20.34% in 1953/54; 12.53% in 1960/61; 10.70% in 1961/62. Mocht de afname van deze officiële cijfers in deze

periode - waarin de pachtwetten werden ingevoerd - zijn voortgevloeid uit het "ondergronds" worden van overeenkomsten met kleine pachters, dan zou als resultaat daarvan het procentuele aandeel in de totale pacht van de "kleine pacht" ten opzichte van dat van de "grote pacht", waarbij machtiger en minder manipuleerbare pachters in het geding zijn, moeten zijn *afgenomen*. Maar bij vergelijking van NSS-cijfers van 1953/54 met die van 1961/62 blijkt juist dat het aandeel in het totale verpachte areaal van "holdings" (verpachte bewerkings-eenheden) die groter zijn dan 15 acres - één acre is 4047 vierkante meter - van 49.6% tot 36.4% is afgenomen (17). Met andere woorden: het aandeel van de kleine pacht is naar verhouding juist *gestegen*! Er werden door de jaren heen steeds meer *officiële* overeenkomsten met kleine pachters gesignaleerd, en steeds minder met grote pachters. Was op de invoering van de nieuwe pachtwetten inderdaad een golf van ondergrondse en illegale pachtovereenkomsten met kleine pachters gevolgd, dan had het beeld juist omgekeerd moeten zijn geweest. De under-reporting kan dus op zijn hoogst van slechts marginale betekenis zijn, en de lage totaalcijfers die uit de NSS-statistieken naar voren komen zullen derhalve wel ongeveer kloppen.

Toch zijn er ook Indiase onderzoekers die wèl kritiek leveren op de officiële pachtstatistieken, zoals het duo H. Laxminarayan & S.S. Tyagi. Deze auteurs vergelijken regionaal gespecificeerde NSS-cijfers van 1971/72 met cijfers ontleend aan enige meer diepgravende studies uitgevoerd door het Agricultural Economics Research Centre van de Universiteit van Delhi. Dan blijkt dat de NSS-cijfers voor de deelstaten Punjab, Haryana en voor het westelijk deel van Uttar Pradesh te laag zijn, en dienen te worden vermenigvuldigd met een correctiefactor die varieert van 1 tot 3 (18).

Er is dus geen volledige eenstemmigheid over de betrouwbaarheid van de officiële cijfers, maar bezien vanuit het perspectief van de visie van Myrdal maakt dit niet zo veel uit. Immers, ook indien men de gegevens van Laxminarayan & Tyagi accepteert en naar heel India extrapoleert, dan resulteert dit nog steeds in een vrij gering pachtpercentage. Neemt men het voor heel India geldende NSS-cijfer van

1970/71 (10.57%), en bewerkt men dit met voornoemde correctiefactoren, dan resulteert dit in een totaal-cijfer van 10 à 30 procent. Dit sluit dan weer aardig aan op de stelling van weer een andere auteur, P.S. Appu, die een cijfer noemt van 15 tot 20 procent (19).

Er zijn dus voldoende aanwijzingen voor de conclusie dat Myrdals opvatting dat pacht de "typische" institutionele context van de Indiase landbouw is, onjuist is. Daar komt nog het volgende bij. Myrdal schetst een beeld van pachtverhoudingen die productie-remmend werken omdat de pachters zelf niet kunnen investeren (omdat ze arm zijn), en trouwens ook niet eens zouden *willen* investeren (omdat ze, machteloos als ze zijn, de vruchten ervan aan de grondeigenaar zouden moeten afdragen). Daarmee wordt geïmpliceerd dat het hierbij om *kleine* pachters gaat. Maar in de zojuist geanalyseerde totaalcijfers met betrekking tot de omvang van de pacht in India is ook een heel ander verschijnsel verdisconteerd: de *grote* pacht. In de EPW van 24-9-1977 melden wederom H. Laxminarayan & S.S. Tyagi:

"It is generally presumed that farmers who take land on lease, are small farmers, and those who lease out land are people with large holdings (...) it is not true to say that it is only small holders who take land on lease. Analysis of data collected by the NSS in the 26th round shows that 38.37 per cent of cultivators who take land on lease are large holders - farmers in the size-group 4.05 hectares and above. In fact, more land is leased in by large holders than by small holders; and small cultivators account for only 36.82 per cent of the leased-in area" (20).

+ + +

Myrdal schetst in Asian Drama een beeld van een fundamentele stagnatie van de voedselproductie in India, bewerkstelligd door een institutionele structuur waarbinnen pachtrelaties domineren. Zoals is gebleken valt het met de kwantitatieve betekenis van de pacht zoals hij die "typisch" acht echter wel mee. Hetzelfde geldt voor de stagnatie van de voedselproductie.

Gedurende de afgelopen tien à twaalf jaar is in een aantal delen van India een zeer opmerkelijke stijging van de agrarische produktie en - vooral - van de agrarische produktiviteit per vierkante meter landbouwgrond opgetreden. Deze is het gevolg van wat wel de *groene revolutie* wordt genoemd: de ingebruikneming van nieuwe, hoogwaardige tarwe- en rijstvariëteiten, in combinatie met opvoering van het gebruik van irrigatiewater en van kunstmest. Er zijn over deze groene revolutie al veel discussies gevoerd (met name in verband met zijn mogelijke gevolgen - verscherping? - voor de sociale ongelijkheid). Die raken echter in de meeste gevallen niet de kwestie die in de theorie van Myrdal steeds centraal staat: de *omvang* van de agrarische produktie/produktiviteit. Dat hier een van de belangrijkste onvolkomenheden van Myrdals theorie wordt aangestipt - zijn eenzijdige belangstelling voor produktievraagstukken, en zijn negeren van de afzetproblematiek - zal aan het slot van dit artikel nog worden verduidelijkt.

Het is juist de *produktie*, of zo men wil: de produktiviteit, die in een aantal delen van India geen probleem meer lijkt te vormen. Zo kon de Amerikaanse onderzoekster Francine Frankel in 1971 met betrekking tot het district Ludhiana (Punjab) melden dat daar de opbrengst per acre in de periode van 1960/61 tot 1968/69 was gestegen van gemiddeld 1,385 pounds naar 3,628 pounds. Op tal van plaatsen heeft zich iets dergelijks afgespeeld. In 1973 kon Wolf Ladejinsky de voorlopige balans aldus opmaken:

"Wheat yields have been doubled in many districts of Punjab, Haryana and Western UP. Even in the bad year 1972/73 the total wheat output was 26 of 28 tons, depending on how one looks at the estimates, compared with an output of 12 million tons on the eve of the new package of practices, and more a function of increased yields than expanded acreage. More specifically, the growth rate of wheat production at a compound rate of nearly 14 per cent per year since 1964/65 - the year of peak production immediately preceding the launching of the High-Yielding-Varieties-Programme - through 1970/71 is an outstanding achievement. V.S. Vyas correctly notes that 'No other major wheat producing country in the world has surpassed this rate in production of the cereal'. Even more impressive, the per acre yield has increased

over the same period at a compound rate of 7.5 per cent per year" (21).

Erop wijzen dat Myrdals theorie over de ingebouwde stagnatie die de Indiase landbouw zou kenmerken in althans een aantal gebieden door de feitelijke ontwikkelingen is gelogenstraft, is natuurlijk niet hetzelfde als het op losse schroeven zetten van zijn hele theorie. De groene revolutie heeft zich lang niet overal in India voltrokken. Ladejinsky noemde in 1973 een getal van rond 15% voor het gedeelte van het totale landbouwareaal waarop de nieuwe granenvariëteiten worden verbouwd (22). Een andere bron noemt voor 1973/74 een percentage van 27.6 (23). Op het grootste deel van de Indiase landbouwgronden is derhalve een sensationele produktiviteitsstijging achterwege gebleven, en de vraag werpt zich op of hier zich niet juist een gedeeltelijke bevestiging van Myrdals theorie manifesteert. *Welke zijn de factoren die het verschil tussen dynamische en stagnerende regio's kunnen verklaren?* Verschillen in de mate waarin de door Myrdal zo essentieel geachte instituties (zoals de pacht) zich manifesteren? Mocht dit het geval zijn, dan moet Myrdals theorie niet worden verworpen, maar alleen worden genuanceerd in termen van zijn reikwijdte.

Om terug te keren tot de twee stellingen in welke Myrdals theorie over de pacht eerder is opgesplitst: de als tweede genoemde ("pacht is de dominerende context binnen de Indiase landbouw") klopt niet; de eerstgenoemde ("pacht heeft een produktieremmend effect") moet nog nader worden onderzocht. Is het inderdaad zo, dat op die plaatsen waar pachtrelaties wel degelijk (relatief) domineren, de voedselproductie (relatief) stagneert? In de hier volgende tabel is de omvang van de pacht per deelstaat in 1970/71 gekoppeld aan cijfers inzake de groei van de agrarische produktiviteit in de periode van 1962-65 tot 1971-74. De rangschikking van deelstaten vindt plaats naar afname van het percentage landbouwgrond dat is verpacht:

	percentage ver- pachte grond (24)	groei produktiviteit (kg/ha) van 1962-65 tot 1971-74 in jaarlijkse groei percentages (25)
Punjab	28.01	4.66
Haryana	23.26	4.41
West-Bengalen	18.73	1.33
Karnataka (Mysore)	15.90	3.95
Bihar	14.50	0.84
Orissa	13.46	-0.65
Tamil Nadu	13.07	2.68
Uttar Pradesh	13.01	2.10
Andhra Pradesh	9.01	1.39
Jammu en Kashmir	8.06	0.07
Madhya Pradesh	7.46	0.56
Maharashtra	6.15	-1.72
Rajasthan	5.26	2.03
Gujarat	3.91	1.84

Bij het trekken van conclusies uit dit soort gegevens is natuurlijk veel voorzichtigheid geboden, maar in elk geval blijkt dat in sommige deelstaten in de betrokken periode de relatie tussen de omvang van de pacht en de groei van de produktiviteit niet negatief, maar juist *positief* was! Dat geldt onder meer voor Punjab, Haryana en Karnataka (relatief veel pacht, hoog groeicijfer) en voor Jammu en Kashmir, Madhya Pradesh en Maharashtra (relatief weinig pacht, laag groeicijfer).

Dat deze gegevens, die suggereren dat pachtverhoudingen en agrarische dynamiek wel degelijk *verenigbaar* zijn, Myrdals opvattingen lijnrecht weerspreken blijkt nog eens heel duidelijk bij een nadere analyse van diens eigen opmerkingen over de mogelijkheden van de groene revolutie. Toen Asian Drama in 1967 werd afgerond was Myrdal op de hoogte met de eerste experimenten met de nieuwe landbouwtechnologie. Hij maakt melding van teleurstellende resultaten (achteraf duidelijk het gevolg van twee uitzonderlijk extreme droogtejaren, die het werkelijke beeld versluierden), en toont zich niet verbaasd:

"Since a given technological improvement will be really renumeration only if other improvements are instituted at the same time, it seems inevitable that progress will be slow. This conclusion is reinforced if we consider

the inherited agrarian structure and the attitudes fostered within that structure (...) a tremendous effort will be needed to inspire even a gradual advance, unless there is a change in the agrarian structure and an effective long-range program to remake the outlook and habits of the people (...) the advance of South Asian agriculture is slow not only because improvements are technically interdependent but also because they often elicit an apathetic response from cultivators" (26).

En nog in 1971 meldt Myrdal:

"(...) the really serious, opportunistically biased mistake in this outburst of technocratic optimism is that the availability of the new seed grains has been used to undergird the flight from the need of *large-scale reforms of one type or another of landownership and tenure* (...) The spread of the use of the new seed grains, as of other improved techniques, *will not reach far without an agrarian reform*" (27; cursivering toegev.).

Hoe het tegendeel het geval bleek te zijn is als volgt onder woorden gebracht door de Indiase landbouweconoom B. Sen:

"The most impressive spread of the new varieties (van voedselgranen, van de groene revolutie - F.V.) has occurred (...) in Punjab, Haryana and Tamil Nadu, that is, in states not particularly distinguished either in respect of land reform or in respect of its implementation. *Obviously, land tenure arrangements in these states have not come in the way of a widespread adoption of the new technology*" (28; cursivering toegev.).

Voorlopige conclusie: Myrdal verkrijgt zich in Asian Drama niet alleen op de *omvang* van de pacht in India, maar ook op het *effect* ervan, dat immers niet (meer) produktieremmend blijkt te zijn. Hiermee wordt niet gesuggereerd dat pacht juist een produktiebevorderend effect zou hebben - het lijkt erop dat het hier gaat om een in dit verband relatief onbelangrijke factor; en dat - zoals nog zal blijken - het de factor *irrigatie* is die verantwoordelijk is voor het onderscheid tussen stagnerende en dynamische regio's.

3. De mentaliteit van de Indiër

Waar zit nu precies de zwakke schakel in Myrdals theorievorming rond de betekenis van pachtrelaties? Het gaat, zo lijkt het, om zijn visie op de *mentaliteit* van de Indiër; een visie die op zichzelf weinig origineel is - en nog steeds opnieuw wordt uitgedragen (29) - maar in het moderne India steeds meer van de werkelijke feiten is gaan afwijken.

Pachtrelaties hoeven niet zonder meer een sta-in-de-weg te zijn voor economische dynamiek; ze zijn dit echter wél indien ze zijn ingebed in een bepaalde traditionalistische sociaal-culturele context. In India is die context van oudsher het *kastenstelsel*. Myrdal:

"That preservation of the caste system in its present form is incompatible with the requirements of a dynamic and growing economy is clear beyond question. Not only does this institution hamper effective labor utilization in manufacturing activities; it also obstructs efforts to bring about urgently needed improvements in agriculture" (30).

Eén van de elementen die in de traditionele kastenhiërarchie centraal staan is het hoge prestige dat wordt geassocieerd met het vrijgesteld zijn van het verrichten van *arbeid*:

"The scale of values determining social ranking in rural South Asia continues to be a pre-capitalistic one. To own land is the highest mark of social esteem; to perform manual labor, the lowest. Considerable social status is attached to supervisory work, but the prestige enjoyed by people who abstain from work altogether is greater" (31).

Wie grond bezit zal dit niet aanwenden om de vruchten te kunnen plukken van noeste arbeid of van dynamisch ondernemerschap, maar zal juist alles in het werk stellen om de zwarte piet van de arbeid naar anderen door te spelen. Een pachter zal op zijn beurt hetzelfde proberen, en het door hem gepachte land weer in onder-pacht aan een andere overdragen, etc. etc. Het gevolg is een situatie waarin een naar verhouding kleine groep van aller-armsten en meest machtelozen de grond bewerkt, en het aldus geproduceerde surplus wordt geclaimd door een keten van niet-produktieve tussenpersonen.

Niet alleen wordt zo aan degenen die het eigenlijke werk doen elke impuls tot investering, tot opvoering van de produktie ontnomen - ook is het resultaat dat het toch al kunstmatig zo omlaag gedrukte agrarische surplus in handen komt van mensen die niet zijn geïnteresseerd in produktieve aanwending daarvan. Ook het verrichten van agrarische management-activiteiten roept al grote weerzin op, elke vernieuwing of dynamiek is uit den boze; alles overheersend is een passieve, niet-kapitalistische houding. Myrdal:

"This passive attitude (...) means that most landowners are indifferent to making capital available for agricultural improvements, even when they are wealthy themselves and have ample resources to do so. Their receipts from rents and crop-shares are already satisfactory" (32).

Het ontbreekt de Indiër aan een "rationele psychologie" (33). Hij denkt en handelt vanuit een "minimum-subsistence-mindedness" (34). Met instemming citeert Myrdal W.S. Woytinsky:

"To a western observer it appears that the main source of India's weakness lies in the human factor: not a lack of innate abilities or technical skills in the people, but a lack of initiative, of interest in improving their economic status, of respect for labour - the imprint of the caste system on their character" (35).

Alsof dit allemaal nog niet erg genoeg is: het kastensysteem is in het moderne, onafhankelijke India nog steeds *sterker* aan het worden - concludeert Myrdal (36). En hier slaat de grote verwarring keihard toe.

Myrdal geeft aan (37) hoe in het huidige India kasten steeds meer een publieke rol zijn gaan spelen. Met name de, in India parlementair-democratisch georganiseerde, politiek is ervan vergeven, in het bijzonder op regionaal niveau. En inderdaad: het is een overbekend gegeven (38) dat in India kasten steeds meer zijn gaan optreden als actieve *organisaties*, als pressiegroepen, als politieke partijen, als "vote-banks". Dat is niet onlogisch, als men bedenkt hoezeer het sociaal-economische lot van individuele mensen er afhangt van de mate waarin men erin slaagt te profiteren van overheidsactiviteiten. Bij dit laatste kan men denken aan onder-

wijs, werkgelegenheid (ambtenaren-banen), kredietverlening, subsidies, produktie- en importlicenties, infrastructurele voorzieningen etc. Het gaat niet te ver om de regionale politiek in India af te schilderen als een voortdurende strijd tussen kaste-organisaties (en met name: coalities daarvan) om dergelijke fel begeerde faciliteiten. Strijd, *competitie* - de kaste als steeds in betekenis groeiende bron van identiteit en groepssolidariteit. In deze zin is het kastenstelsel inderdaad steeds sterker geworden, maar het is zeer de vraag of dit ook betekent dat de door Myrdal geschetste traditionalistische, intiatief-verstikkende en archaïsche aspecten van het oude stelsel navenant zijn opgerukt. Myrdal zelf twijfelt hier niet aan, en komt zo tot zijn steeds zo sombere conclusies. De denkfout die hij hier, samen met vele anderen maakt, is glashelder ontleed door de Indiase politicoloog Rajni Kothari:

"Widespread confusion characterizes the discussion of 'casteism' and 'communalism' in politics, even among the sections of the leadership and the social scientists who should know better (...) in reality the consequences of caste-politics interactions are just the reverse of what is usually stated. It is not politics that gets caste-ridden; it is caste that gets politicized. Dialectical as it might sound, it is precisely because the operation of competitive politics has drawn caste out of its apolitical context and has given it a new status and identity that *the 'caste system' as hitherto known has begun to disintegrate*. To put it in another way, it is precisely because the legitimacy of caste as the only basis of political power has been eroded that caste calculations have increased (...) One must grasp that calculations were not needed when only persons belonging to some castes had a right to office; caste was irrelevant because it was omnipotent. Today with the breakdown of these barriers and the pragmatic pursuit of power, caste has turned into just another variable in politics along with many other variables" (39).

Het traditionele kastenstelsel zoals Myrdal dat beschrijft is in zijn essentie een religieus geëlitiseerde hiërarchie, welke is gestructureerd langs de lijnen van rituele reinheid/onreinheid (40). Het taboe op het verrichten van arbeid ligt wat dit betreft op één lijn met taboes in de sfeer

van commensaliteit, (on)"aanraakbaarheid" etc., welke de uitdrukking vormen van de idee dat mensen ongelijk zijn (geboren), dat ieder zijn eigen plaats en status heeft en zich daar maar naar heeft te gedragen. Myrdal beschrijft dit als volgt:

"It is evidence of the stability and the strength of this social and economic stratification that it is not commonly challenged by the underprivileged and exploited lower strata, but is generally considered by them to be natural and right - a fate ordained by the gods and the whole paraphernalia of supernatural forces. It is this feeling, for instance, that restrains the untouchables in India from pressing into the temples and using the wells of the higher castes" (41).

Dat, zoals in de Indiase politieke arena zo duidelijk tot uiting komt, de relatie tussen kasten onderling de vorm heeft aangenomen van competitie is lijnrecht in strijd met de basisideologie van het traditionele stelsel. Dat stelsel is dus fundamenteel aan het veranderen, zoals trouwens door tal van waarnemers zeer nadrukkelijk is vastgesteld (42). De rol van rituele en godsdienstige overwegingen in het dagelijks leven der meeste Indiërs is systematisch aan het afzwakken, en meer wereldlijke gedragsoriëntaties zijn voortdurend in opmars.

4. Pacht, Dynamiek, Irrigatie

Hoe het ook in het (jongste) verleden precies mag zijn geweest, in het hedendaagse India is de culturele context binnen welke pachtverhoudingen het door Myrdal geschetste effect uitoefenen niet (meer) dominant. Met name het beeld van de "typische" grondbezitter als een onproductieve, passieve parasiet met een pre-kapitalistische mentaliteit (de sleutelfiguur in Myrdals theorie over de pacht) moet worden gecorrigeerd. Want in India is het al lang niet meer platvloers om je als grondbezitter rechtstreeks met de beslommingen van het agrarische bedrijf te bemoeien - om mēē te investeren, om managersactiviteiten te ontplooiën, of om zelfs daadwerkelijk de hand aan de ploeg of de tractor te slaan (43). In de EPW van 26-6-1970 schetst V.S. Vyas de ontwikkelingen als volgt:

"The tenant is taken, by researchers as well as by policy-makers, to be a small, ill-equipped farmer, rack-rented and otherwise exploited by the landowner. There is much validity in this description of landowner-tenant relations in a stagnant, traditional agrarian system. But once this situation changes and some dynamism is injected into the agricultural sector, this description and the policy prescription implicit in it - abolition of tenancy - are no longer valid" (44).

Een injectie met "dynamiek" heeft de Indiase landbouw na de onafhankelijkheid op grote schaal gekregen. Na 150 jaar Brits wanbeleid werd door de overheid voor het eerst in zowel de financiële als de technologische sfeer een actieve agrarische politiek gevoerd. En de nieuwe mogelijkheden zouden worden aangegrepen. Voor de relatie pachter-verpachter betekende dit dat de laatste zich actiever met de exploitatie van zijn land ging bemoeien - door zelf deel te nemen aan *investeringen*, en door mee te betalen voor zaken als kunstmest, irrigatiewater, loonarbeid etc. Vyas beschrijft hoe in de deelstaat Gujerat een soort vast patroon aan het ontstaan is (45), waarbij geldt dat het percentage van de oogst dat de pachter aan de grondbezitter moet afdragen varieert met het deel van de "inputs" die de laatste zelf voor zijn rekening neemt - de idee van een "joint venture" dus.

Er zijn nogal wat aanwijzingen dat ook in andere delen van India een dergelijke ontwikkeling aan de gang is. Het Indiase auteursduo G.C. Mandal & M.G. Ghosh concludeert, in een verslag van een onderzoek in de deelstaten West-Bengalen, Orissa en Bihar (46), dat verpachters die vroeger alles aan hun pachters overlieten, tegenwoordig niet alleen een deel van de bedrijfskosten dragen, maar er ook actief op aandringen dat de pachters gebruik maken van de nieuwe mogelijkheden die de groene revolutie biedt. Ook andere auteurs schetsen dit beeld (47). Bijzonder veelzeggend is de conclusie van Francine Frankel, die aangeeft hoe met name de - door Myrdal speciaal verguisde - pachtvariant van de "share-cropping" in de nieuwe situatie overblijft als *voordeligste* regeling voor *niet*-grondbezitters:

"Paradoxally, their main hope of sharing equally in the benefits of the new technology is to maintain the

traditional system of proportional payments in kind for major agricultural operations" (48).

+ + +

Resteert, vooral ook vanuit het door Myrdal centraal gestelde perspectief van de omvang van de voedselproductie, de vraag hoe het komt dat binnen India zulke grote regionale verschillen bestaan in agrarische dynamiek. Gebleken is dat de "instituten" en "attitudes" die in zijn benadering een sleutelpositie innemen, hierbij geen hoofdrol spelen. Een alternatief antwoord is voorhanden. In de EPW van 3-7-1971 stelt S.K. Rao aan de hand van een uitgebreide kwantitatieve analyse dat voor de periode 1952/53 tot 1965/66 voor het overgrote deel der Indiase deelstaten geldt:

"(...) the irrigation factor (bedoeld wordt: groei van het geïrrigeerde deel van het landbouw-areaal) explains as much as 70 per cent of variation in growth of crop-output" (49).

In de EPW van 25-12-1976 concludeert S. Yechuri aan de hand van een soortgelijke analyse dat in de periode 1962-1974 de irrigatie-factor 75 procent van de produktiegroeivariatie verklaart (50). Ook minder kwantitatief opererende waarnemers beklemtonen de sleutelrol van *irrigatie* (51); er tekent zich zo iets als een communis opinio af.

Wat zijn de implicaties met betrekking tot de theorie van Myrdal? Deze maakt melding (52) van de produktie-verhogende mogelijkheden die irrigatie biedt, maar stelt ook dat de resultaten van veel irrigatieprojecten teleurstellend zijn. Bij deze laatste conclusie passen vraagtekens, maar hij sluit in elk geval wel logisch aan op zijn algemene analyse van de mogelijkheden van technologische vooruitgang in de landbouw:

"The major theme of our analysis will be that the success of technological reforms (...) hinges largely on the extent of prior, or at least simultaneous institutional changes" (53).

Maar nu blijkt dus dat ook zonder ingrijpende veranderingen van instituties en attitudes (die zoals

Myrdal terecht stelt nooit daadwerkelijk ter hand zijn genomen) in gebieden waar de irrigatie voortvarend is opgevoerd, dit *voldoende* was om de voedselproduktie er flink te doen stijgen. Zo scoorden de lijstaanvoerders uit de eerste, door S.K. Rao bestudeerde periode 1952/3 - 1965/66, jaarlijkse produktiegroei-percentages van 4.56 (Punjab), 4.17 (Tamil Nadu) en 3.54 (Karnataka). Ofwel: via uitbouw van de irrigatie is gedurende de afgelopen 25 jaar in een aantal Indiase deelstaten een jaarlijkse groei van de produktie bewerkstelligd die, ware dit in heel India mogelijk gebleken, tot een zeer substantiële toename van de per capita beschikbare hoeveelheid voedsel zou hebben geleid.

Het lijkt er dus op dat in plaats van via een "institutionele" analyse, het voedselvraagstuk in India het beste kan worden begrepen vanuit de meer traditionele economische benadering, welke economische problemen in de eerste plaats duidt in termen van (kapitaal)schaarste; en welke oplossingen zoekt in de sfeer van het *investeren* - in dit geval in irrigatiefaciliteiten, welke immers buitengewoon kostbaar zijn. Een benadering derhalve, die door Myrdal juist als misleidend (en door zijn camouflage van de noodzaak tot maatschappijhervorming: reactionair) wordt afgewezen.

5. Conclusies

Met het bovenstaande is nog niet het laatste woord gesproken. Een enigszins uitgebalanceerd eindoordeel over Asian Drama - of beter: over de daarin opgenomen theorie over de Indiase landbouw - vraagt op zijn minst nog om een antwoord op twee, onderling samenhangende vragen:

1. Is, vanuit het perspectief van de armoede, de honger en ellende in India het beeld zoals Myrdal dat schetst nu te optimistisch, of te pessimistisch?
2. Kan uit de kritiek die op Myrdals theorie is geleverd nu ook worden geconcludeerd dat zijn algemene stelling, dat de problemen van landen als India slechts met behulp van een institutionele analyse kunnen worden begrepen en opgelost, niet deugt?

Wat betreft de eerste vraag: enerzijds klinken de conclusies van Myrdal uiterst somber en pessimistisch. Een absolute voorwaarde voor vergroting van de economische produktie zou immers een, door de overheid te bewerkstelligen, ingrijpende hervorming van instituties en attitudes zijn. En Myrdal is socioloog genoeg om zelf in te zien dat de beleidsmogelijkheden op dit punt nogal beperkt zijn (54). Niettemin zit er in zijn theorie ook een element van optimisme. Want hij wekt de suggestie dat met de nodige goede wil zonder grote *financiële* inspanning op zeer korte termijn een zeer aanzienlijke produktievergroting kan worden gerealiseerd. Myrdal:

"Many steps that could be taken to raise agricultural production would burden the budget little, if at all; land reform is a case in point" (55).

Verder:

"Without any innovations and even without any investment other than longer and more efficient work, agricultural yields could be raised very substantially" (56).

En met instemming citeert Myrdal de econoom S.R. Sen:

"(...) the development of agriculture can provide, as it were, a *bargain sector* - a sector with a large unexploited potential which can produce the requisite surplus with relatively low investment and in a comparatively short time" (57).

Een aantrekkelijk perspectief! Een enorme produktiestroom ligt als het ware klaar om te worden afgetapt - er moet alleen wat harder worden gewerkt. Maar waarom werken de mensen niet harder? Gebleken is dat de institutionele matrix van de pacht, het kastensstelsel etc. als verklaringsgrond tekortschiet. Irrigatie is de sleutelfactor, zowel wat betreft opvoering van de produktie als van de "labor utilization". Daarbij is vooral van belang dat door irrigatie niet alleen de opbrengst per vierkante meter/per oogst toeneemt, maar ook het aantal oogsten per jaar; en zolang die laatste grootheid niet toeneemt valt er weinige zinvolle extra arbeid te verrichten. Ofwel: er bestaat ook in de Indiase situatie zoiets als een wezenlijke complementariteit tussen de produktiefactoren ar-

beid en kapitaal.

Dit betekent dat het Indiase voedselvraagstuk in weerwil van Myrdals suggesties niet op een koopje kan worden opgelost. Want uitbreiding van het irrigatiepotentiëel is een tijdrovende en kostbare zaak. Dus, zoals een Indiase waarnemer het samenvat:

"Reserves of productivity do not exist that can be exploited with ease (...) The problem of Indian agriculture has been one of inadequacy of the resource base and absence of reserves of productivity" (58).

Men moet zich, volgens dezelfde auteur, trouwens geen zand in de ogen laten strooien door de opzienbarende resultaten die in sommige gebieden met de groene revolutie zijn geogst:

"Irrigation development in India has a long history. In the north-western region and in Punjab (including the part now in Pakistan) - that is the area where the new wheat varieties have had the greatest impact - large investments in the development of water resources were made in pre-independence days (...) It is due to this large investment in the past that the high yielding varieties can be used at all. If this is taken into account, the high yielding varieties would not appear to be as cost-free a technical change as they have been made out to be" (59).

+ + +

Een aantal aanvullende gegevens betreffende de kwestie van de kosten van irrigatie-uitbouw kan deels als antwoord dienen op de tweede, hierboven opgeworpen vraag: is een institutionele benadering van het Indiase ontwikkelingsvraagstuk in zijn *algemeenheid* onjuist of overbodig? (60)

Er zijn namelijk aanwijzingen dat, wil in heel India de agrarische dynamiek op gang komen, niet kan worden volstaan met het afwachten van een spontane, door de wetmatigheden van het marktmechanisme verzekerde ontwikkeling. Het is zeker niet toevallig dat in sommige delen van India wel, en in andere delen niet een indrukwekkend irrigatiestelsel van de grond is gekomen. Beperkt men zich tot Noord-India, dan blijkt dat het noordwestelijke deel relatief sterk ontwikkeld is (Punjab, Haryana en

westelijk Uttar Pradesh), en het noordoostelijk deel sterk achtergebleven (oostelijk Uttar Pradesh, Bihar, West-Bengalen). Hiervoor is een samenhangend complex van historische, geologische en bedrijfs-economische factoren verantwoordelijk.

In de eerste plaats is in het noordwestelijk deel al vanaf het einde van de vorige eeuw door de Britten een actieve irrigatie-politiek gevoerd.

In de tweede plaats - en dat is mede de achtergrond van de Britse politiek - zijn in het noordwesten de geologische omstandigheden anders dan in het noordoosten. De Franse landbouweconoom Gilbert Etienne wijst erop (61) dat in het westen irrigatiewater rechtstreeks en met behulp van de zwaartekracht vanuit de grote rivieren via een kanalenstelsel kan worden aangewend; in het oosten ligt het peil van de rivieren vaak beneden dat van de velden, zodat kostbare en ingewikkelde pompvoorzieningen nodig zijn. Deze en andere factoren zorgen ervoor dat het voor individuele boeren in het noordwesten veel makkelijker is om zelf een eigen irrigatiesysteempje op te zetten (via het slaan van een eigen put) dan in het noordoosten. Hoe deze verhoudingen liggen is uitgerekend door B.D. Dhawan (EPW 24-9-1977). Deze constateert (62) dat vanuit het perspectief van een kosten-baten-analyse in 1975 de minimale omvang die een agrarisch bedrijf moet hebben, wil de aanleg van een eigen "tubewell" rendabel kunnen zijn, varieert van gemiddeld 1.4 acres (Punjab, Haryana, westelijk Uttar Pradesh) tot 5.5 acres (oostelijk Uttar Pradesh), 13.8 acres (Bihar) en 19.4 acres (West-Bengalen).

Dit betekent dat de agrarische ontwikkeling in de nu nog achtergebleven delen van India staat of valt met een actieve uitbouw van *publieke*, door de overheid opgebouwde irrigatievoorzieningen. En dat is een conclusie (63) die in twee opzichten aansluit op de meer algemene ideeën die ten grondslag liggen aan Myrdals institutionalisme. Ten eerste wordt er door hem bij voortduring op gehamerd dat de problemen van landen als India alleen kunnen worden opgelost door ingrijpende overheidsbemoeienis met het economisch leven (64). In die zin blijft zijn kritiek op de in de tijd waarin hij met Asian Drama bezig was gangbare economische

ontwikkelingsmodellen, met hun eenzijdige nadruk op de zegeningen van een spontane kapitalistische ontwikkeling, overeind staan.

Ook in andere opzichten blijft het principe van een "institutionele" benadering waardevol. Uitbreiding van het irrigatiepotentiëel in India is geen eenvoudige opgave - om financiële redenen. Tot nu toe is het tempo ervan vrij traag geweest. In de periode van 1951/52 tot 1975/76 steeg het percentage van het totale landbouwareaal dat van irrigatie is voorzien van ongeveer 17 naar 25 (65). Dit tempo kan in de toekomst alleen worden opgevoerd via een ingrijpende herstructurering van de openbare financiën; ofwel: via een overheveling van (belasting)gelden van relatief rijke boeren en regio's naar de centrale overheid, en via aanwending daarvan ten behoeve van achtergebleven groepen en regio's. Degenen die door dergelijke maatregelen getroffen zouden worden hebben twee redenen om zich daartegen met hand en tand te verzetten. In de eerste plaats zou dit een directe aanslag op hun eigen besteedbare inkomen betekenen; in de tweede plaats zijn de boeren en regio's die nu al van irrigatie etc. zijn voorzien, er juist bij gebaat dat hun eigen uitzonderingspositie gehandhaafd blijft - simpelweg omdat op die manier hun eigen afzetprijzen op een hoog niveau blijven. Een werkelijk radicale irrigatiepolitiek kan dus alleen tot stand komen in de vorm van een herverdelingspolitiek. Vrijwel alle pogingen die in het moderne India hiertoe zijn ondernomen zijn mislukt - sociale ongelijkheid betekent nu eenmaal ook en vooral *machts*ongelijkheid. En in dit opzicht is er in India weinig (hoop op) verandering. Een obstakel van bij uitstek "institutionele" aard, en door Myrdal vele malen aan de orde gesteld (66).

In één essentieel opzicht tenslotte is Myrdals analyse van het Indiase landbouwvraagstuk juist te *weinig* institutioneel van karakter. Is de kans op een werkelijk ingrijpende opvoering van de voedselproductie enerzijds, zoals hierboven bleek, niet al te groot - anderzijds kan worden geconstateerd dat de produktiestijgingen die tot nu toe zijn gerealiseerd, maar zeer ten dele aan hun voor de hand liggende doelstellingen beantwoorden. De kwestie is simpelweg deze : er wordt wel (meer) voedsel

geproduceerd, maar het ontbreekt aan voldoende koopkrachtige vraag ernaar.

Dit is een vraagstuk dat in Asian Drama in het geheel niet aan de orde komt. Myrdal is volledig in de ban van het probleem van de omvang van de productie - aan afzetproblemen komt hij eenvoudig niet toe. Kenmerkend is zijn volgende opmerking:

"(...) agriculture as a whole does not face any market limitation. The major part of the labor force in agriculture is engaged in food production, and the need for food in South Asia far exceeds the current supply. Agricultural planning is for these reasons a much more straightforward matter than industrial planning (...) the policy problem is to increase agricultural production" (67).

Deze stelling is door de feiten volledig achterhaald. De afgelopen jaren is in India de ene record-oogst na de andere gerealiseerd, waarbij in het seizoen 1977/78 een all-time-record van ruim 125 miljoen ton (voedsel) is bereikt. Ter vergelijking: in het rampjaar 1965/66 ("Eten voor India"...) was dat ruim 72 miljoen ton. De Indiase regering beschikt de laatste jaren over een buffervoorraad van 15 à 20 miljoen ton - eveneens nooit eerder vertoond - en er wordt in India door de regering bewust gewerkt aan stimulering van de *export* van voedsel.

Gevolg van deze ontwikkeling is dat er in India op dit moment geen sprake meer is van dramatische hongersnood. Waar echter geen verbetering in is gekomen is de chronische ondervoeding waaronder brede lagen van de bevolking (ruwweg: de armste 30 à 40 procent) gebukt gaan. Het gaat hierbij in de eerste plaats om diegenen die niet als bezitter of pachter over landbouwgrond kunnen beschikken: de bezitsloze landarbeiders. Tussen hen en de bezitters/pachters, en niet zoals Myrdal stelt tussen laatstgenoemden onderling, ligt de belangrijkste scheidslijn binnen de Indiase sociale stratificatie. Tot nu toe is men er in India niet in geslaagd de armsten te doen mee-delen in de vergrote voedselopbrengsten, en het zal niet eenvoudig zijn om daar verandering in te brengen. Tot nu toe is het afzetvraagstuk steeds deels ondervangen doordat de regering via steunprijzen een vloer legt in de

markt voor tarwe (in de toekomst wellicht ook voor rijst), zodat de producenten nog weinig redenen hebben om hun produktie opzettelijk in te krimpen. De financiële mogelijkheden van de regering zijn echter beperkt, zodat onduidelijk is of hier in de toekomst bij een steeds stijgende produktie mee kan worden doorgegaan. Anderzijds kan de regering het zich niet permitteren om de aangekochte "overschotten" voor een al te lage prijs onder de armsten te distribueren - vandaar het streven naar export...

Vergroting van het fiscale draagvlak van de regeringspolitiek stuit op obstakels die hierboven al zijn belicht. Een mogelijke andere oplossing zou zijn het effectief garanderen van een minimumloon in de landbouw; ook dit is echter onder de huidige maatschappelijke machtsverhoudingen een enorme opgave. Bovendien zijn er al tekenen (68) dat een radicaler opstelling van de landarbeiders leidt tot versnelde mechanisering van de landbouw, en tot uitstoot van arbeid. Zodat een beleid in deze richting averechts zou kunnen uitpakken.

De enige remedie voor dit probleem lijkt te liggen in de sfeer van *landhervormingen*. Dat die binnen afzienbare tijd tot stand zullen komen lijkt onwaarschijnlijk. Maar voor Indiase plattelandsbewoners is de enige manier om zich te kunnen verzekeren van een volle maag het zelf (individueel of coöperatief, als pachter of bezitter) *beschikken* over de (opbrengsten van) landbouwgrond. Ook Myrdal pleit keer op keer voor landhervormingen. De fundamentele amendering die zijn theorie behoeft zou in een notedop als volgt kunnen worden samengevat: landhervormingen zijn niet, zoals hij stelt, een absoluut noodzakelijke *voorwaarde* voor vergroting van de voedselproduktie; zij zijn het absoluut noodzakelijke *antwoord* erop.

NOTEN

1. "De misdeelde wereld", Utrecht 1971.
2. Zie bijv. Selbourne, p. 43.
3. Een goed voorbeeld: Naipaul; zie noot 29.
4. Asian Drama, p. 1241.
5. Idem, p. 40.
6. Ulyanowski & Pavlov, p. 9.

7. Asian Drama, pp. 19-20.
8. Zie verder: Myrdal 1975, pp. 1-16.
9. Ulyanowski & Pavlov, p. 9.
10. Asian Drama, p. 1241.
11. Idem, p. 999.
12. Idem, p. 1067.
13. Idem, p. 1065.
14. Veel van de cijfers die in dit artikel worden aangehaald zijn ontleend aan bijdragen aan de in Bombay gepubliceerde *Economic and Political Weekly*; hierin worden de grote issues van de Indiase ontwikkelingsproblematiek door een combinatie van een sociaal-wetenschappelijke en een journalistieke aanpak voortdurend op een uitzonderlijk hoog niveau belicht.
15. Bardhan, p. 1542.
16. Narain & Joshi, pp. A-140.
17. Idem.
18. Laxminarayan & Tyagi 1977a, p. 882.
19. Appu, p. 1355.
20. Laxminarayan & Tyagi 1977b, pp. A-77.
21. Frankel, p. 12; Ladejinsky, p. A-134.
22. Ladejinsky, pp. A-143.
23. Statistical Outline of India, p. 51.
24. Ontleend aan Bardhan, p. 1544.
25. Ontleend aan Yechuri, pp. A-152.
26. Asian Drama, pp. 1292-93.
27. Myrdal 1971, p. 134.
28. Sen, p. 82.
29. In extreme vorm onlangs nog door V.S. Naipaul: *India: a wounded civilization*, London 1977; voor een kritiek zie: F. Vuijsje, "Het ongelijk van Naipaul", *Haagse Post* 4-3-1978.
30. Asian Drama, p. 1238.
31. Idem, p. 1057.
32. Idem, p. 1067.
33. Idem, p. 1014.
34. Idem, p. 1017.
35. Idem, p. 1148.
36. Idem, p. 278.
37. Idem, hoofdstuk 7.
38. Zie bijvoorbeeld: Dumont, pp. 268-69 en 274-76; Ghurye, pp. 337-460; Mandelbaum, pp. 500-521.
39. Kothari, pp. 240-41.
40. Een goede analyse van het traditionele stelsel is te vinden bij Dumont.
41. Asian Drama, p. 104.
42. Zie onder meer: Dumont, p. 84; Ghurye, p. 300; Mandel-

- baum, p. 634; Lannoy, p. 248.
43. Zie Bêteille, p. 82.
 44. Vyas, pp. A-73.
 45. Idem, pp. A-75/76.
 46. Mandal & Ghosh, p. 38.
 47. Zie bijv. Bardhan, p. 1545.
 48. Frankel, p. 198.
 49. Rao, p. 1339.
 50. Yechuri, pp. A-153.
 51. Zie bijv. Sen, p. 82; Etienne, p. 155.
 52. Asian Drama, p. 1284.
 53. Idem, p. 1260.
 54. Idem, pp. 1366-1384.
 55. Idem, p. 1250.
 56. Idem, p. 1253.
 57. Idem, p. 1252.
 58. Sen, p. 82.
 59. Idem, p. 107.
 60. De hier volgende passages kwamen mede tot stand met behulp van adviezen van O.D. v.d. Muijzenberg, H. Streefkerk en N. Wilterdink.
 61. Etienne, p. 155.
 62. Dhawan, p. A-91.
 63. Ook getrokken door onder meer Clift, p. A-83; Yechuri, p. A-15; Hanumantha Rao, p. A-123.
 64. Asian Drama, hoofdstuk 15 tot 20.
 65. Rao & Thamarajakshi, p. A-116.
 66. Zie onder meer Asian Drama, hoofdstuk 7.
 67. Idem, p. 1244.
 68. Mencher, pp. A-103/104.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

- Appu, P.S.; "Tenancy Reform in India", *EPW* augustus 1975.
- Bardhan, P., "Variations in Extent and Forms of Agricultural Tenancy - II", *EPW* 18-9-1976.
- Bêteille, A., *Studies in agrarian social structure*, Delhi, 1974.
- Clift, C., "Progress of Irrigation in Uttar Pradesh - East-West Differences", *EPW* 24-9-1977.
- Dhawan, B.D., "Tubewell Irrigation in the Gangetic Plains", *EPW* 24-9-1977.
- Dumont, L., *Homo Hierarchicus*, London 1972.

- Etienne, G., *Studies in Indian agriculture*, Berkeley 1968.
- Frankel, F.R., *India's green revolution*, Princeton 1971.
- Ghurye, G.S., *Caste and race in India*, Bombay 1969.
- Hanumantha Rao, C.H., "Factor Endowments, Technology and Farm Employment", *EPW* 25-9-1976.
- Kothari, R., *Politics in India*, Boston 1970.
- Ladejinsky, W., "How Green is the Green Revolution?", *EPW* 29-12-1973.
- Lannoy, R., *The speaking tree*, New York 1971.
- Laxminarayan, H. & Tyagi, S.S., "Tenancy: Extent and Inter-State Variations", *EPW* 28-5-1977 (a).
- Laxminarayan, H. & Tyagi, S.S., "Inter-State Variations in Types of Tenancy", *EPW* 28-9-1977 (b).
- Mandal, G.C. & Ghosh, M.G., *Economics of the green revolution - a study in East India*, Bombay 1976.
- Mandelbaum, D.G., *Society in India*, Bombay 1972.
- Mencher, Joan P., "Why Grow More Food? An Analysis of some Contradictions in the 'Green Revolution' in Kerala", *EPW* 23/30-12-1978.
- Myrdal, G., *Asian Drama - an inquiry into the poverty of nations*, drie delen, Harmondsworth 1969.
- Myrdal, G., *The challenge of world poverty*, Harmondsworth 1971.
- Myrdal, G., *Against the stream - critical essays on economics*, New York 1975.
- Narain, D. & Joshi, P.C., "Magnitude of Agricultural Tenancy", *EPW* 27-9-1969.
- Rao, G.V.K. & Thamarajakshi, R., "Some Aspects of Growth in Indian Agriculture", *EPW* 23/30-12-1978.
- Rao, S.K., "Inter-Regional Variations in Agricultural Growth 1952/53 to 1964/65 - a tentative analysis in relation to irrigation", *EPW* 3-7-1971.
- Selbourne, D., *An eye to India - the unmasking of a tyranny*, Harmondsworth 1977.
- Sen, B., *The green revolution in India*, Delhi 1974.
- Statistical Outline of India 1976, Bombay 1976 (Tata Services Limited).

Ulyanowski, R. & Pavlov, V., *Asian Dilemma: a Soviet view on Myrdals concept*, Moskou 1973.

Vyas, V.S., "Tenancy in a Dynamic Setting, *EPW* 27-6-1970.

Yechuri, S., "Inter-State Variations in Agricultural Growth Rate, 1962 to 1974", *EPW* 25-12-1976.